

**ΑΡΧΑΙΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ**

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1

Και η αρετή αναφέρεται στα «πάθη» και στις «πράξεις», στα οποία η υπερβολή αποτελεί λάθος και ψέγεται, (το ίδιο) και η έλλειψη, ενώ το μέσον επαινείται και είναι το σωστό και τα δύο αυτά πάνε μαζί με την αρετή. Ένα είδος μεσότητας λοιπόν είναι η αρετή, καθώς έχει για στόχο της το μέσον.

Και κάτι ακόμα: το λάθος γίνεται με πολλούς τρόπους (γιατί το κακό και το άπειρο πάνε μαζί, όπως δίδασκαν οι Πυθαγόρειοι, ενώ το καλό πάει μαζί με το πεπερασμένο), το σωστό όμως γίνεται μ' ένα μόνο τρόπο (γι' αυτό και το πρώτο είναι εύκολο, ενώ το άλλο είναι δύσκολο, εύκολο να αποτύχεις στο στόχο σου και δύσκολο να τον πετύχεις). Γι' αυτούς, λοιπόν, τους λόγους η υπερβολή και η έλλειψη είναι χαρακτηριστικά της κακίας, ενώ η μεσότητα της αρετής. «Καλοί είμαστε με ένα μόνο τρόπο, κακοί όμως με πολλούς».

B1

Στην προηγούμενη ενότητα ο Αριστοτέλης διατυπώνει ένα συλλογισμό, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η αρετή είναι μεσότητα. Στην ενότητα αυτή, που εισάγεται με το «έτι», είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης θα θελήσει να ενισχύσει την άποψη του προσθέτοντας κάποια στοιχεία για την αρετή. Αυτό το επιχειρεί με μια αναφορά στη φιλοσοφία των Πυθαγορείων και συγκεκριμένα στις δέκα αρχές τους.

Και ο νέος συλλογισμός του Αριστοτέλη, που στηρίζεται στις δέκα αρχές των Πυθαγορείων, οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα, ότι **η υπερβολή και η έλλειψη είναι γνωρίσματα της κακίας, ενώ η μεσότητα είναι γνώρισμα της αρετής.**

Ο Αριστοτέλης παρουσιάζοντας την αντίθεση ανάμεσα στο λάθος («*ἀμαρτάνειν*»), που γίνεται με πολλούς τρόπους και είναι σχετικό με την υπερβολή και την έλλειψη, και το σωστό («*κατορθούν*»), που γίνεται με ένα μόνο τρόπο και είναι σχετικό με τη μεσότητα, επικαλείται τη διδασκαλία των Πυθαγορείων για τις αντίθετες μεταξύ τους δυνάμεις που κυβερνούν τον κόσμο. Έτσι, στα αντίθετα ζευγάρια του πίνακα με τις δέκα αρχές των Πυθαγορείων βρίσκονται οι έννοιες *ἀγαθόν* - *κακόν* και αντίστοιχα ζευγάρια εναντίων τα : *πέρας*- *ἄπειρον* και *ἓν* - *πλήθος*, που χρησιμοποιεί στο συλλογισμό του ο Αριστοτέλης.

Κατά τον Αριστοτέλη:

α) Το λάθος γίνεται με πολλούς τρόπους,
το λάθος είναι εύκολο,
το κακό και το άπειρο πάνε μαζί,
γινόμαστε κακοί με χίλιους τρόπους.

(Αρα η υπερβολή και η έλλειψη γίνονται εύκολα και με πολλούς τρόπους και συνδέονται με την κακία)

β) Το σωστό γίνεται με ένα μόνο τρόπο,
το σωστό είναι δύσκολο,

το καλό πάει μαζί με το πεπερασμένο, γινόμαστε καλοί με ένα μόνο τρόπο.

(Αρα η μεσότητα είναι κάτι το δύσκολο, γίνεται με ένα τρόπο και είναι χαρακτηριστικό της αρετής).

Αναλυτικότερα, το να κάνουμε λάθος («τό κακόν» των Πυθαγορείων) είναι κάτι που μπορεί να συμβεί με πολλούς τρόπους («πλήθος» των Πυθαγορείων), γιατί το κακό (δηλαδή το να κάνουμε λάθος) ανήκει στο χώρο του αδιαμόρφωτου και του χωρίς όρια. Δηλαδή οι κακές πράξεις είναι «άπειρες», και το άπειρο προκαλεί δέος στην ανθρώπινη λογική, είναι κακό. Και οι τρεις έννοιες (*κακόν, πλήθος, άπειρον*) στις οποίες αναφέρεται ο Αριστοτέλης βρίσκονται στην ίδια στήλη των δέκα αρχών των Πυθαγορείων.

Αντίθετα, το να πετύχουμε το στόχο, το ορθό, (το «αγαθόν» των Πυθαγορείων) γίνεται με έναν τρόπο (το «έν» των Πυθαγορείων), γιατί το αγαθό, το να πετύχουμε δηλαδή το στόχο μας, βρίσκεται μέσα σε ορισμένα όρια («πέρας» των Πυθαγορείων).

Επομένως, το αγαθό, οι καλές πράξεις, έχουν καθορισμένα όρια, είναι σύμμετρες και τέλειες, γιατί αυτό που έχει πέρας θεωρείται τελειότερο από το άπειρο, και άμορφο. Ακόμη και ο θεός των Πυθαγορείων είναι «πεπερασμένος», όχι «άπειρος». Και οι τρεις έννοιες («*αγαθόν, έν, πέρας*») βρίσκονται στην ίδια στήλη και σε θέση αντίθεσης με τις έννοιες «*κακόν, πλήθος, άπειρον*». Γι' αυτό το ένα είναι εύκολο (να αποτύχουμε στο στόχο μας) και το άλλο δύσκολο (να επιτύχουμε στο στόχο μας). Για τον ίδιο λόγο η υπερβολή και η έλλειψη είναι γνωρίσματα της κακίας, ενώ γνώρισμα της αρετής είναι η μεσότητα. Για το λόγο αυτό και ο φιλόσοφος παραθέτει αυτόν τον άγνωστης προέλευσης στίχο μέσα από τον οποίο διαφαίνεται και πάλι η άποψη του Αριστοτέλη ότι καλοί μπορούμε να γίνουμε με έναν τρόπο, κακοί όμως γινόμαστε με πολλούς.

B2

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Αριστοτέλης, έξις είναι η καλή ή κακή θέση που παίρνει κάποιος απέναντι στα πάθη•π.χ. αν οργιστούμε με σφοδρότητα ή χλιαρά είναι κακή «έξις», αν όμως οργιστούμε με μέτρο, τότε είναι καλή. Η οργισμένη όμως στάση που θα πάρουμε απέναντι στα πάθη προϋποθέτει ενέργεια που με την επανάληψη της διαμορφώνει το άτομο έτσι ώστε να ενεργεί με ένα μόνιμο και σταθερό τρόπο. Έτσι «έξις», γενικά, είναι το να βρίσκεται ένα υποκείμενο ύστερα από άσκηση σε μια διαρκή κατάσταση τέτοια, ώστε το άτομο να ενεργεί με ένα μόνιμο και σταθερό τρόπο, είναι μια κατάσταση θέλησης. Επειδή όμως οι έλξεις γίνονται με την επανάληψη όμοιων ενεργειών, από τις ενέργειες του ανθρώπου μόνο οι καλές έχουν σχέση με την αρετή.

Ο Αριστοτέλης, αφού προσδιόρισε το «προσεχές γένος» της αρετής, δίνει τώρα την «ειδοποιό διαφορά» της: η αρετή δεν πρέπει να είναι μόνο καλή, επαινετή πρέπει να χαρακτηρίζεται και από «προαίρεσιν», δηλαδή να προϋποθέτει ελεύθερη εκλογή. Η προαίρεση δεν είναι απλώς μια εκούσια πράξη (γιατί και τα παιδιά και τα ζώα ενεργούν εκούσια αλλά όχι ύστερα από ώριμη σκέψη), ούτε επιθυμία ή «θυμός» (γιατί και τα άλογα ζώα έχουν θυμό, όχι όμως προαίρεση) ούτε βούληση (γιατί η βούληση μπορεί να στρέφεται και σε πράγματα που είναι αδύνατα, όπως π.χ. η αθανασία μας).

Προαίρεση λοιπόν είναι εκλογή που δε γίνεται στιγμιαία, τυχαία, επιπόλαια και απερίσκεπτα, αλλά «μετά λόγου και διανοίας», ύστερα από λογική και ώριμη σκέψη. Είναι η εκλογή, ύστερα από ώριμη σκέψη, ενός πράγματος

ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα που έχω στην εξουσία μου και που είναι προσιτά σε μένα. Η προαίρεση προϋποθέτει τη σκέψη που καταλήγει σε μια τελική επιλογή και απόφαση να πράξουμε κάτι.

Την ηθική ποιότητα μιας πράξης, θετική ή αρνητική, τη χαρακτηρίζει η προαίρεση, γιατί η πράξη μας δεν αξιολογείται από τα ενδεχόμενα αποτελέσματα της, αλλά από την προαίρεση με την οποία ξεκίνησε. **Η προαίρεση είναι ο πυρήνας της ηθικής πράξης, η βάση της αρετής. Αν αποφασίσω ύστερα από ώριμη σκέψη και εφόσον υπάρχουν και οι άλλες προϋποθέσεις (π.χ. μεσότητα), τότε η πράξη μου είναι ενάρετη. Αυτό σημαίνει ότι ο Αριστοτέλης στην ηθική δέχεται την ελευθερία της βούλησης.**

Πάντως, η σημασία της προαίρεσης για την ύπαρξη της αρετής επανειλημμένα τονίζεται από τον Αριστοτέλη. Σε άλλο χωρίο του ίδιου έργου του παραθέτει τους αναγκαίους όρους, για να χαρακτηριστεί μια πράξη ενάρετη: ο άνθρωπος πρέπει να έχει **α)** συνείδηση της πράξης του (είδως), **β)** την ανάλογη προαίρεση (προαιρούμενος) και **γ)** σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίηση της (βεβαίως και αμετακινήτως).

Ο Αριστοτέλης, δίνει τη δεύτερη έννοια που μαζί με την «προαίρεση» αποτελούν την ειδοποιό διαφορά της αρετής, τη μεσότητα «προς ημᾶς», σε σχέση με μας. Με τρεις συλλογισμούς, που έχει ήδη διατυπώσει ο φιλόσοφος (8η ενότητα και εξής), απόδειξε ότι η αρετή έχει στόχο της και επιλέγει τη μεσότητα και στα «πάθη» και στις πράξεις. Κι ακόμη έχει αποδείξει ότι η μεσότητα είναι η ουσία της αρετής.

Στον ορισμό που διατυπώνει σ' αυτήν την ενότητα διευκρινίζει ότι η αρετή είναι μεσότητα σε σχέση με μας, «πρός ημᾶς», με κριτήριο εμάς, υποκειμενική μεσότητα, όχι αντικειμενική, «κατ' αυτό το πράγμα». Η μεσότητα, που βρίσκεται σε αντίθεση με την υπερβολή και την έλλειψη, είναι κάτι το ορθό και επαινείται και γι' αυτό είναι ο στόχος της αρετής.

Ακόμα βάσει του αποσπάσματος αυτού **Η αρετή βρίσκεται στο μέσον το «σε σχέση με μας», που καθορίζεται από τη λογική, και ιδιαίτερα από αυτήν που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος:**

Με το καινούριο αυτό στοιχείο («ώρισμένη λόγω») που προσθέτει στον ορισμό της αρετής, ο Αριστοτέλης επιχειρεί να δώσει απάντηση και στο ερώτημα αν την υποκειμενική μεσότητα θα την καθορίσει το κάθε υποκείμενο αυθαίρετα με τη δική του κρίση, όποια κι αν είναι, και σύμφωνα, κάθε φορά, με το προσωπικό του συμφέρον και τις περιστάσεις ή όχι.

Το πρώτο κριτήριο σύμφωνα με το οποίο καθορίζεται η μεσότητα, το «δει», είναι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, **το πνεύμα της κοινότητας, οι κανόνες της κοινωνικής και πολιτικής συμβίωσης, μέσα στην πόλη-κράτος.**

Το δεύτερο κριτήριο που, κατά τον Αριστοτέλη, καθορίζει τη μεσότητα είναι ο «λόγος», ο ορθός λόγος, το ανθρώπινο λογικό, η ορθή κρίση του μυαλωμένου – όχι οποιουδήποτε – ανθρώπου. Μυαλωμένος άνθρωπος είναι, κατά τον Αριστοτέλη, αυτός στον οποίο ενώνονται και συνυπάρχουν όλες οι αρετές και αυτός που μπορεί να σκεφτεί καλά σχετικά με το τι είναι αγαθό και συμφέρον για τον εαυτό του όχι μόνο από μια μερική άποψη (π.χ. ποια συντελούν στην υγεία, στη σωματική δύναμη), αλλά γενικά ποια συντελούν «προς το εὖ ζῆν». **Μυαλωμένος άνθρωπος είναι αυτός που με την πράξη του υψώθηκε σε ηθική προσωπικότητα και κατόρθωσε να γίνει παράδειγμα, μέτρο σύγκρισης για τους άλλους, ώστε να έχουν τις πράξεις του ως κριτήριο για την ηθική ποιότητα των δικών τους πράξεων.**

Έτσι η «μεσότητα σε σχέση με μας», που αποτελεί την ουσία της αρετής, ενώ από την αρχή φαίνεται ότι έχει έναν υποκειμενισμό τέτοιο που μπορεί να οδηγήσει στην αυθαιρεσία και στην εύκολη λύση του συμβιβασμού, στη συνέχεια, όταν με τον ορισμό της αρετής καθορίζονται τα κριτήρια της ορθότητας της (το πνεύμα της κοινότητας, ο ορθός λόγος που καθορίζει ο «φρόνιμος», το παράδειγμα πραγματωμένης αρετής σε μια ορισμένη κοινότητα), αντικειμενικοποιείται ως ένα βαθμό και περιορίζεται αρκετά ο υποκειμενισμός της.

Μ' αυτό τον τρόπο τονίζεται με έμφαση ότι είναι δύσκολο να πετύχει τη μεσότητα ο καθένας· μόνο ο «ειδώς» ο «επιστήμων» και ο «φρόνιμος» μπορεί να την πετύχει. Γι' αυτό, άλλωστε, η αρετή είναι σπάνια, αξιέπαινη και όμορφη.

B3

Σχολικό βιβλίο σελίδα 147-148:

«Η παράδοση λέει πως όταν έφευγε ο Αριστοτέλης από την Αθήνα και στο τέλος του Σωκράτη».

B4

σχέση → έξις

ανόρθωση → κατορθούται

καθαίρεση → προαιρετική

απάθεια → πάθη

υπόλοιπο → έλλειψις

διαβλητός → υπερβολήν/υπερβάλλειν

εικαστικός → είκαζον

ουσία → ούσα

πρακτική → πράξεσι

ραστώνη → ράδιον

ΑΙΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1

Εάν θα ζήσω για περισσότερο χρόνο, ίσως θα ήταν αναπόφευκτο να υποστώ τα βάρη του γήρατος και βλέπω και να ακούω με μικρότερη οξύτητα (λιγότερο) και να σκέπτομαι με περιορισμένη διαύγεια και στο τέλος να μαθαίνω με μεγαλύτερη δυσκολία και να λησμονώ περισσότερο (ή ευκολότερα). Και από όσους πρωτύτερα ήμουν καλύτερος από αυτούς να γίνομαι χειρότερος. Αλλά όμως εάν δεν αντιλαμβανόμουν αυτά δεν θα άξιζε να ζω. Ενώ από την στιγμή που τα διακρίνω πως δεν είναι αναπόφευκτο να ζω χειρότερα και πιο δυσάρεστα; Αλλά όμως αν θα θανατωθώ άδικα αυτό θα ήταν ντροπή γι' αυτούς που άδικα θα με σκότωναν. Γιατί αν είναι ντροπή η αδικία πως δεν είναι ντροπή και οποιαδήποτε άδικη πράξη;

Γ2.

πλείω → τοις πολλοίς

γήρως → τω γήρα

δυσμαθέστερον → την δυσμαθή

ταύτα → τούτους
εμέ → υμών
οράν → εώρα
αποβαίνειν → απόβηθι
γίγνεσθαι → γενοίμεθα
αισθανόμενον → ήσθηνται
αδικείν → αδικήσαι

Γ3α.

επιτελείσθαι = άναρθρο τελ. Απαρέμφατο ως υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση «αναγκαίον έσται»

πρότερον = επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο ρήμα «ήν»

τούτων = γενική συγκριτική από το συγκριτικού βαθμού επίθετο χείρω

αβίωτος = ρηματικό επίθετο ως κατηγορούμενο στο «ο βίος» λόγω του συνδετικού ρήματος «ανείη»

εμέ = αντικείμενο στην μετοχή τοις αποκτείνασιν

οκούν = σύστοιχο αντικείμενο στο απαρέμφατο «ποιείν».

Γ3β.

Έχουμε λανθάνοντα υποθετικό λόγο: «μη αισθανομένω – αβίωτος αν είη ο βίος» ο οποίος γίνεται: «Αλλά εί μη ταύτα αισθανοίμην – αβίωτος αν είη ο βίος»

Ο λανθάνων υποθετικός λόγος δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος